

PÅ MARGINALEN -SKATTERNAS SOCIALA DIMENSION

HUR PÅVERKAR SKATTEN?

FÖRORD

Sverige har återigen tagit hem guldmedaljen i OECD-mästerskapet om högsta skattetryck. Jaha, vi har hört det där förut tänker du kanske lite uttråkad. För de flesta är skattetrycket bara något abstrakt begrepp som inte spelar så stor roll och som endast engagerar torra nationalekonomer. Men det är fel. Skatternas storlek spelar stor roll, för dig och mig, för Kalle i Göteborg och barnfamiljen i Värmland. Det är vi alla som betalar notan för det höga skattetrycket och det stora offentliga åtagandet. Höga skatter får väldiga konsekvenser i vardagslivet för familjer som ska pussla ihop hushållsbudgeten. I dag går tre av fem intjänade kronor i skatt. Två får du behålla själv. Den viktigaste konsekvensen av en sådan ordning är att det blir svårt att påverka sin vardagssituation med egna beslut. Tryggheten skapas inte genom beslut vid köksbordet, utan klubbas igenom vid det politiska sammanträdesbordet.

Detta är en skrift om den påverkan som höga skatter har för enskilda familjers handlingsutrymme i sin vardag.

Stockholm i januari 2006

Helena Olsson

MINISTERN OCH JAG

På internationella kvinnodagen år 2005 deltog socialminister Berit Andnor i programmet Korseld som sändes i SVT 24. Hon frågades ut av den vänsterpartistiske riksdagsledamoten Kalle Larsson och undertecknad. Jag ställde en fråga till henne om hon tycker att det är problematiskt att många familjer, även där båda arbetar, har små ekonomiska marginaler i Sverige. Ibland inte mycket mer än socialbidragsnivån.

Ministern såg både frågande och irriterad ut. Hon anklagade mig i det närmaste för att ljuga och sprida en felaktig bild av verkligheten. Hon verkade definitivt inte dela uppfattningen att en mycket stor grupp människor i Sverige, till och med långt in i det som brukar kallas medelklassen, lever ur hand i mun. Hon verkade inte heller ha någon aning om hur pass många som inte har särskilt mycket mer än några hundralappar jämfört med vad de skulle ha fått med socialbidrag. Och även om de flesta familjer där båda jobbar har några tusenlappar mer i månaden än motsvarande socialbidragsfamilj har så är det ingen stor marginal, och i förlängningen ingen stor trygghet. Det handlar kanske om att den arbetande familjen har några tiotusent mer per person och dag, men möjligheten att klara en så kallad stor oförutsedd utgift, till exempel en tandläkarräkning eller ett par nya glasögon, är ofta minimal. Dessutom kan skillnaden mellan vad man får ut av arbete jämfört med att leva på bidrag ses som den ekonomiska premie som en familj får för sitt arbete.

Jag intresserade mig för och skrev om högskattesamhällets sociala dimension i några olika sammanhang under perioden 1996–1998. Bilden då var tydlig. Låg- och medelinkomsttagare, särskilt kvinnor,

satt i klistret i dubbel bemärkelse. De drabbades av skyhöga marginal effekter, ofta 70–90 procent, om de bytte jobb och skaffade sig en lite högre lön eller om de gick upp till heltid från deltid. Anledningen var att skatte- och bidragssystemen samverkade och skapade gigantiska fattigdomsfällor i låga och halvlåga inkomstlägen. På den tiden var också barnomsorgsavgifterna inkomstrelaterade i större utsträckning än de är i dag, vilket bidrog till att öka marginaleffekterna. Enkelt uttryckt lönade det sig inte att arbeta mer eller få påök eftersom nettointkomsten efter höjd skatt och avgifter, samt i vissa fall minskade bidrag, inte påverkades nämnvärt.

Dessutom var marginalerna små. Jag jämförde ett antal familjers ekonomiska situation med socialbidragsnivån i olika kommuner och resultatet var slående. Många familjer där båda arbetade hade inte mer än några tiotus mer per familjemedlem och dag än vad de skulle ha haft med socialbidrag.

Det finns en moralisk dimension i detta. Är det rätt att skillnaden mellan att jobba och inte jobba är så pass liten? Jag tillhör inte dem som tror att det är socialbidragsnivån som det är fel på. Jag tror det är svårt att få det att gå ihop i Sverige på den ekonomiska nivån som socialbidragsnivån ligger på och således borde inte lösningen handla om att sänka den nivån, utan att snarare fundera på vad som kan göras för att öka hushållens egna ekonomiska marginaler. Att en massa barnfamiljer i praktiken inte har så mycket mer att leva på än socialbidragsnivån är ett fattigdomsbevis för Sverige.

Stockholm i januari 2006

Maria Rankka

HÖGSKATTESAMHÄLLETS GLÖMDA DIMENSIONER

Den viktigaste skattedimensionen handlar inte om avancerad national-ekonomi utan om att egna pengar betyder trygghet och frihet. Genom att ha en marginal eller buffert skaffar man sig ett utrymme att fatta egna beslut. Beroendet av andra minskar. I ”ur hand i mun-ekonomin” finns inga marginaler för det oförutsedda. Den hänger bara ihop så länge tillvaron är statisk och förutsebar. Något som man inte behöver leva många dagar för att inse att den inte är. Det händer alltid någonting. En tand går sönder, en cykel blir stulen eller helt plötsligt har huset blivit vattenskadat. Vi kan alla också drabbas av sjukdom eller arbetslöshet som ytterligare minskar våra ekonomiska marginaler. Att inte ha en ekonomisk beredskap skapar stress.

De små marginalernas samhälle skapar också ett stort beroende av politiska beslut. Ett riksdagsbeslut om en höjning eller sänkning av ett bidrag, eller för all del skatten, kan göra skillnaden mellan plus och minus. Om barnbidraget kommer eller inte kommer en månad är avgörande för om man ska kunna köpa mat de sista dagarna i månaden. Är det välfärd?

I Sverige har många människor lärt sig att leva på det här sättet. Även för människor som inte har särskilt låga inkomster tillhör det vardagen att beredskapen för oförutsedda utgifter är dålig. Det finns förmodligen både ekonomiska och attitydmässiga förklaringar till detta. Dels har vi inte särskilt höga inkomster internationellt sett, dels tar skatterna en så stor del av in-

komsterna för alla att det är väldigt få som har råd att spara. Därutöver finns det förmodligen även kulturella förklaringar. Det privata sparandet har inte behövts i samma utsträckning som i andra länder, eftersom staten hittills har tagit hand om kostnader för sjukvård, pensioner, föräldraledighet, skolgång, universitetsutbildning och så vidare. Det har varit okej att konsumera upp sin lön, även bland dem som teoretiskt sett borde ha kunnat spara. För många är marginalerna dock så små att möjligheten att bygga upp en ekonomisk buffert, som ger trygghet i tillvaron, genom att lägga undan av lönen i praktiken är en omöjlighet.

Det här är en rapport om vardagsekonomi. Vi ville ta reda på hur stora marginalerna är för alldeles vanliga svenska familjer? Kan man tala om att högskattesamhället har en social dimension som gör att många människor lever ur hand i mun?

Den stora gemensamma ekonomin, den offentliga sektorn, gör att den privata ekonomin i många fall är ansträngd. Ofta glömmer vi bort hur mycket skatt vi faktiskt betalar sammantaget.

- Den största utgiftsposten för hushållen i Sverige – oavsett inkomst läge – är skatt.
- Ungefär tre kronor av fem går till att betala skatt. Även för ett hushåll med inkomster under genomsnittet.
- Skatterna på arbete i Sverige uppgår till 850 miljarder kronor två tredjedelar av samligaskatter.
- Inkomstskikten upp till och med 22 500 kronor i månaden står för 80 procent skatteintäkterna från den kommunala och statliga inkomstskatten.
- En typisk tvåbarnsfamilj där den ena föräldern arbetar halvtid har mindre än en femtiolapp mer per familjemedlem och dag att leva på än motsvarande familj som lever av socialbidrag.
- Av knappt 430 000 tvåbarnsfamiljer i Sverige lever 80 000 på inkomster som är lägre än socialbidragsnormen.

I den här rapporten har vi räknat på ett antal typfamiljer samt gjort databaskörningar på hur många hushåll som lever i olika inkomstlägen i Sverige. Databasen som vi använt oss av är LINDA-databasen från SCB. Resultaten är deprimerande. Det höga skattetrycket i kombination med en sammanpressad inkomstfördelning gör att vi i Sverige har världens hårdast beskattade låg- och medelinkomsttagare.

Genom att titta på inkomstfördelningen samt att analysera vilka inkomster som står för de största samlade skatteintäkterna framgår det med all önskvärd tydlighet att det i Sverige inte finns tillräckligt många

högavlönade personer som kan bära upp skattetrycket. För att fördjupa bilden har några intervjupersoner öppenhjärtigt berättat om hur deras ekonomiska situation ser ut och reflekterat kring hur det är att leva på marginalen.

OSYNLIGA SKATTER

Skattetrycket i Sverige, det vill säga skatternas storlek i relation till landets ekonomi som helhet (BNP), har fördubblats sedan 1950-talet. I dag är skattetrycket i princip hälften av BNP. Sverige är och har under flera decennier varit ett högskattesamhälle, vilket det också funnits ett generellt stöd för. Många har resonerat att de å ena sidan betalar mycket i skatt, å andra sidan också får mycket för sina skattepengar. Man har helt enkelt ansett sig få valuta för sina pengar. Förvisso finns det anledning att tro att många underskattar hur mycket skatt vi faktiskt betalar eftersom skattesystemet är komplicerat och många stora skatteposter är dolda för medborgarna.

De största skatteökningarna på senare år har också skett just på de ”osynliga” eller indirekta skatterna. Exempel på sådana skatter är moms och energiskatter. En annan dold skatt är de löneskatter som går under namnet arbetsgivaravgifter. Arbetsgivaren betalar drygt 30 procent till staten ovanpå bruttolönen. Det stora inslaget av dolda skatter är bekymmersamt, eftersom det minskar överblicken av hur mycket som betalas i skatt.

Det är som sagt många skatter som ska betalas. *Tabell 1* visar den totala skatten som en genomsnittlig löntagare, med en månadslön på 21 650 kronor, betalar.¹ Utgångspunkten i tabellen är hela lönen, det vill säga arbetsgivarens totala lönekostnad för den anställde. Denna uppgår i det här fallet till 28 678 kronor. På denna summa dras först löneskatter (arbetsgivaravgifter). Därefter dras inkomstskatt. Kvar är nettolönen som sedan konsumeras under månaden. Denna konsumtion är i sin tur beskattad. Det handlar om moms på mat och prylar, punktskatter på alkohol, tobak, bensin och el. Det kan också vara fastighetsskatt. För att bara nämna några exempel. Sammantaget betalar en löntagare 17 305 kronor i skatt på de 28 678 kronor som utgör hela lönen och den totala skattekvoten uppgår till 60,3 procent. Vi betalar således en större del av lönen till det offentliga än vad vi får behålla själva, och det alldeles oavsett om vi tjänar lite eller mycket. Beräkningarna i tabellen baseras på en genomsnittlig konsumtion, men om du exempelvis kör mycket bil, har en strandnära villa eller röker mycket så blir skattekvoten ännu högre.

Tabell 1 Löntagarens verkliga skatt, kronor per månad

Hela lönen	28 678
Löneskatter	-7 028
Synlig lön	21 650
Inkomstskatt	-6 817
Nettolön	14 833
Indirekta skatter*	-3 461
Total skatt	17 305
Skattekvot	60,3%

* Moms, spelskatt, punktskatter (alkohol-, tobak-, energi- och miljöskatter), fastighetsskatt med mera

SKATTERNA BETALAS AV VANLIGT FOLK

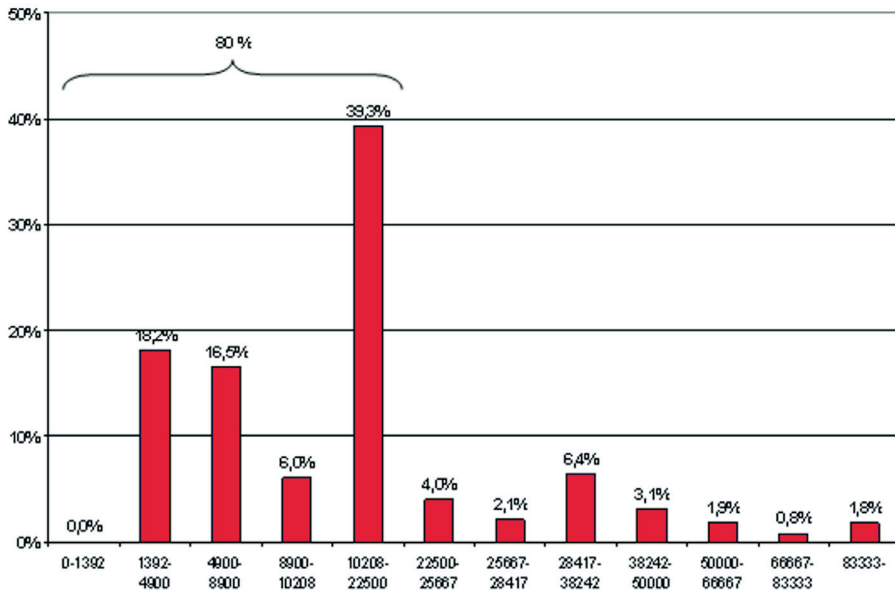
En logisk följd av det höga skattetrycket i Sverige är att vi har världens tuffast beskattade låg- och medelinkomsttagare. Totalt får stat, kommun och landsting in 850 miljarder kronor från skatt på arbete. Diagram 1 på nästa sida visar från vilka inkomstskikt som dessa skatteintäkter på arbete kommer.² Räknar man procentsatserna från höger ser man snabbt att hela 80 procent av skatteintäkterna kommer från inkomster motsvarande en månadslön på maximalt 22 500 kronor i månaden. En tolkning av detta är att ett lönetak på 22 500 kronor skulle resultera i att 80 procent av skatteintäkterna fortfarande skulle komma in till det offentliga.³

Det är egentligen inte så konstigt att det ser ut som det gör. I Sverige tjänar 75 procent av löntagarna mindre än 22 500 kronor i månaden. På motsvarande sätt innebär detta faktum att om vi hade haft fler som tjänade mer skulle dessa höginkomsttagare kunna lätta skattebördan på lägre inkomstkikt.

Resultatet av att så många tjänar så lite och betalar så mycket i skatt är att många hushåll utlämnas till politiska beslut i stället för att själva kunna påverka sin situation. Den höga beskattningen även av låg- och medelinkomsttagare, som är nödvändig för att kunna finansiera de omfattande offentliga utgifterna, får till följd att ett stort antal personer och hushåll lever på marginalen i dagens Sverige.

Diagram 1 Det är du som betalar

Diagrammet visar från vilka inkomstskikt som de totala inkomstskatteintäkterna kommer. Den vertikala axeln visar andelen skatteintäkter och den horisontala axeln visar inkomstskiktintervallen (månadslön)⁴.

PÅ MARGINALEN

Under 2005 presenterades flera rapporter från olika håll som pekade på hushållens små ekonomiska marginaler. I början av maj släppte Föreningssparbanken (Institutet för privatekonomi) *Hushållsbarometern våren 2005*. Den bekräftar att många hushåll har en pressad ekonomi. Bland annat uppger 26 procent att de har svårt att få inkomsten att räcka månaden ut. 27 procent har använt sparpengar till löpande utgifter och 47 procent av hushållen har av ekonomiska skäl tvingats dra in på sin konsumtion.

Länsförsäkringar publicerade under våren 2005 rapporten *Hushållens ekonomiska marginaler* som baserade sig på en större undersökning där personer tillfrågats om de har råd att bo kvar om deras hushålls disponibla inkomst försämras alternativt om boendekostnaden ökar. Enligt den undersökningen är det bland befolkningen 39 procent som uppger att de inte har råd att bo kvar om den disponibla inkomsten minskar eller boendekostnaden ökar med 2 000 kronor per månad. Motsvarande siffra förra året var 43 procent.

En tandläkare i en mellansvensk stad berättar att en av hans patienter bett att få dela upp en räkning på 450 kronor på tre delar, det vill säga 150 kronor varannan månad. ”Det är ganska vanligt att man ber att få dela upp en räkning på 1 000 kronor i två delar eller att man helt avstår från att göra en krona på en dålig tand. Det var idag, först efter lång övertalning, som en ingenjör med hyfsad lön, accepterade kronterapi för 4 500 kronor på villkor att han fick dela upp betalningen i tre delar.”

I LO-rapporten *Laga hålen i tandvårdsförsäkringen* av Åsa Forssell uppges nära 15 procent av den vuxna befolkningen ha varit i behov av tandvård (2002–03) utan att söka tandläkare. Det främsta skälet till att inte söka vård är att man inte anser sig ha råd. Även bland personer med tillfälliga och fasta anställningar är det vanligt att inte ha råd att gå till tandläkaren.

Lärare är en annan yrkesgrupp som märker av de små marginalerna i samband med att barn ska ta med sig en femtio- eller hundralapp till skolutflykten. I ett förslag till skärpt skollag vill regeringen och stödpartierna nu förbjuda alla avgifter i skolan. Sådana som tidigare har tagits ut i samband med exempelvis utflykter och museibesök. Bakgrunden var en undersökning som Majblommans riksförbund gjorde under 2004 som visade att avgifter i skolorna var relativt vanliga. I en artikel i DN 10 juni 2005 återges vad en förälder skriver i ett brev till Majblommans riksförbund:

”Jag har inte råd att låta mina barn följa med på skolutflykter, dom får vara hemma. Min dotter säger att hon är sjuk, för hon skäms för att säga som det är.”

Det problematiska är att kvinnan ovan inte är ett extremfall. För många hushåll är marginalerna så små att det inte finns pengar till skolutflykten.

Rädda Barnen har utarbetat ett fattigdomsmått som baserar sig på låg inkomststandard och barn i socialbidragshushåll. Enligt Rädda Barnen levde 296 000 barn i en fattig familj i Sverige år 2000.

BIDRAGSBEROENDE BARNFAMILJER

Det finns perioder i livet som är särskilt förknippade med små marginaler. En grupp som får en stor del bidrag är barnfamiljer, andra exempel är givetvis studenter och pensionärer. Barnfamiljerna är en stor och viktig grupp på flera sätt. Det finns drygt en miljon barnfamiljer i Sverige.

Familjen Grön – genomsnittsfamiljen

En genomsnittlig barnfamilj har en disponibel inkomst på 368 800 kronor om året. I denna inkomst ryms skattefria bidrag som uppgår till 32 700 kronor. Barnbidraget som är lika för alla oberoende av inkomst uppgår i genomsnitt till 23 000 kronor om året för barnfamiljerna.⁵ Sju av tio barnfamiljer får också olika former av skattepliktiga bidrag, som sjukpenning, föräldrapenning och a-kassa. Dessa uppgår under året till i genomsnitt 43 000 kronor före skatt för de här familjerna. De senare ska dock skattas med 30–50 procent, beroende på vilken inkomst man har.

Samma familj betalar enligt deklarationen 162 000 kronor i skatt. Denna summa är slutlig skatt enligt taxering. Det innebär att den täcker in skatter som inkomstskatt på arbete och kapital, löneskatter, egenavgifter, förmögenhetsskatt och fastighetsskatt.

Skillnaden mellan skatt och bidrag är över 140 000 kronor. Utöver detta betalar familjen in ytterligare skatt varje år i form av punktskatter på alkohol, tobak, bensin och el. Givetvis får barnfamiljerna del av kommunal och annan offentlig service.⁶ Men oavsett detta är det en väldigt stor del av barnfamiljernas inkomster som går i skatt. Skattebördan

begränsar också möjligheterna att med hjälp av egen ansträngning påverka sin ekonomiska situation. Rundgången i systemet är uppenbar och en konsekvens är att barnfamiljerna blir väldigt beroende av politiska beslut. Hur utformas bidragssystemen? Höjs eller sänks barnbidraget i nästa budget? Detta är frågor som blir av mycket stor betydelse för familjens vardagsituation.

Familjen Gredelin – tvåbarnsfamiljen med ekonomiskt bistånd

Marginerna för den genomsnittliga barnfamiljen är inte särskilt stora, men det finns också ett betydande antal barnfamiljer som har det än mer knapert. I Sverige finns omkring 430 000 tvåbarnsfamiljer. Av dessa lever 80 000 på inkomster som är lägre än socialbidragsnormen. Det är hela 18 procent av familjerna med två barn. Socialbidragsnormen för en typisk barnfamilj bestående av två vuxna och två barn uppgår till 19 000 kronor i månaden. I summan ingår, förutom försörjningsstödet också barnbidrag, ett bostadsbidrag på 6 000 kronor i månaden, hemförsäkring, el och fackavgift på 250 kronor per vuxen.⁷ Totalt motsvarar detta en nettointkomst på 228 000 kronor på ett år. Drar man av barnbidraget från denna summa återstår 205 200 kronor. Om denna summa räknas om till bruttolön blir det en årsinkomst för ett hushåll på drygt 300 000 kronor före skatt. I praktiken innebär det att en av föräldrarna måste få ett jobb med en lön på 25 000 kronor i månaden – under antagandet att familjen ska vara helt fri från bidrag (undantaget barnbidrag). Om

båda skulle få jobb räcker det med att de tjänar omkring 11 500 kronor var i månaden för att ha motsvarande ekonomi att röra sig med. Men givetvis är detta en sanning med modifikation, eftersom det självklart kostar mer att ha ett arbete än att vara hemma. Kostnader tillkommer som man kan komma undan annars, såsom exempelvis resor till och från jobbet, dagisplats, lunch ute eller eventuella arbetskläder. Det krävs alltså en relativt hög lön för att komma upp i samma disponibla inkomst som socialbidragsnormen.

Barnfamiljernas ekonomiska vardag

En annan intressant jämförelse att göra är att sätta socialbidragsnormen för tvåbarnsfamiljen på 228 000 kronor i relation till den genomsnittliga disponibla inkomsten för svenska barnfamiljer på 368 800 kronor. Då framgår att skillnaden mellan arbete och bidrag är anmärkningsvärt liten, 140 800 kronor om året eller 385 kronor per dag. Denna summa motsvarar i princip en bil (vilket ofta barnfamiljer är i behov av) och lite större boende.

Skillnaden mellan arbete och bidrag är alltså relativt liten. Detta blir tydligt då arbetande tvåbarnsfamiljers ekonomi jämförs med socialbidragsnormen, se tabell 2.

Den första familjen består av ett heltidsarbetande par i Värmland – läraren och sjuksköterskan – och deras tre barn. Längre fram i rapporten möter vi dem i en intervju. Deras inkomster representerar relativt väl inkomsterna för en genomsnittlig familj där båda föräldrarna heltidsarbetar.

Familjens ekonomi sätts i relation till motsvarande socialbidragsfamilj i mittkolumnen i tabell 2 på nästa sida. När man gör en sådan jämförelse framgår det att föräldrarna i familjen tillsammans har en bruttolön på 44 600 kronor, 14 102 kronor går i inkomstskatt och familjen får 3 104 kronor i barnbidrag. Sammantaget ger detta en disponibel inkomst på 33 602 kronor i månaden. Socialbidragsfamiljen får ekonomiskt bistånd enligt riksnormen och lika mycket i barnbidrag, 3 104 kronor. För dem är skillnaden mellan vad de har som heltidsarbetande och vad de skulle ha haft med socialbidrag 70 kronor per familjemedlem och dag.

För en tvåbarnsfamilj där mannen jobbar heltid och kvinnan halvtid blir skillnaden ännu mer iögonfallande. Dessa familjer har runt 46 kronor mer per dag än socialbidragsfamiljen. Med en lägre skattenivå skulle skillnaden vara större.

Tabell 2 Två barnfamiljers ekonomi jämfört med motsvarande socialbidragsfamilj, kronor i månaden.

	Värmlandsfamilj, heltid och tre barn	Genomsnittslön, hon deltid och två barn
Hans lön	25 000	24 800
Skatt	- 8 034	- 7 963
Hennes lön	19 600	10 300
Skatt	- 6 068	- 2 655
Barnbidrag	3 104	1 900
Disponibel inkomst	33 602	24 482
<i>Socialbidragsfamiljen</i>	<i>23 000</i>	<i>19 000</i>
Diff/mån	10 602	5 482
Diff/dag	353	183

Det kan alltså konstateras att arbete skapar möjligheten att höja bekvämligheten i vardagen något, men det skapar inte utrymme för att bygga upp egen ekonomisk trygghet i form av en buffert för att täcka eventuella oplanerade utgifter. År 2000 hade endast hälften av hushållen i landet 53 000 kronor eller mer på banken.⁸ Färskare statistik över svenskarnas nettoförmögenheter 2003 visar att majoriteten saknar pengar på banken. Endast fyra av tio har pengar på banken, majoriteten saknar alltså någon form av buffert.⁹

Case 1 – En barnfamilj i stan

Köttfärssåsen och spaghetten står på köksbordet. De bägge flickorna, fyra och sex år, tittar på TV när föräldrarna och jag pratar marginaler. Små marginaler. Det här är ingen familj som har det dåligt ställt, åtminstone inte statistiskt. Hon arbetar med information i en mindre organisation, han med marknadsföring på ett stort företag. De tjänar 26 000 kronor respektive 32 000 kronor i månaden. Inga låga löner direkt. Endast 6,4 procent av hushållen i Sverige tjänar mer än den här familjen.

Familjen bor i en 3:a på Söder i Stockholm. En bostadsrätt. De har bil, men om hon fick bestämma skulle de sälja den och på så sätt skaffa sig en marginal. Det är det valet den här ganska vanliga svenska medelklassfamiljen med två bra jobb har: att ha bil eller att ha en liten buffert? Större än så är inte marginalen. ”Bilen innebär en frihet, men är verkligen bil en lyx i dag som en familj som vår inte ska ha råd med?” funderar hon.

Familjens största oro vad gäller ekonomi handlar om att de inte har möjlighet att spara, vilket också gör oförutsedda utgifter av det lite större slaget besvärliga. De nya glasögon som hon behöver köpa har fått vänta, i stället har hon köpt billiga varianter på bensinmackar. Glasögonen skulle innebära en utgift på drygt 3 000 kronor, men familjen anser sig inte ha råd. Samma sak gäller ett tandläkarbesök som har skjutits upp ett halvår. Ska de köpa något i den storleksordningen så kräver det framförhållning och att de håller igen på andra saker ett tag.

”Lite räcker, mycket går åt brukade min farmor säga”, säger han och för-

klarar att de ändå har det bra. På barnens dagis märker de att andra har betydligt mer trängd ekonomi. ”För oss innebär det ingen superkris om barnbidraget inte skulle komma en månad, även om det skulle märkas.”

Om familjen hade 5 000 kronor mer att leva för varje månad skulle de prioritera sparande och ett större boende. De reflekterar båda över att risken är stor att de skulle fortsätta att leva ur hand i mun för att det är ett så invant beteende. Och så tror de att det är i Sverige generellt, även om de är överens om att ekonomiska marginaler är en frihet.

Den här familjens trygghet ligger varken i det egna, ytterst begränsade, sparandet, eller i att de tror att staten skulle komma till undsättning om någonting händer. Deras trygghet ligger i att de har familj och släkt runtomkring sig som skulle kunna hjälpa till om det verkligen behövdes. Men då får det vara en riktig krissituation, understryker det heltidsarbetande paret.

Det finns en dryg miljon barnfamiljer i Sverige. Av dessa befinner sig 30 000 i samma ekonomiska situation som familjen i exemplet. Dessa hushåll har bruttoinkomster på i storleksordningen 650 000–700 000 kronor per år. Majoriteten, 900 000 familjer, har lägre inkomster än så. Det handlar alltså statistiskt sett om höginkomsttagarfamiljer, men som sina inkomster till trots ändå upplever sig ha knappa marginaler. Hur går detta ihop? En viktig förklaring står att finna i det höga totala skatteuttaget och i synnerhet de höga inkomstskatterna.

Case 2 – Offentligt anställda akademiker

Han är gymnasielärare och hon är sjuksköterska. De arbetar heltid båda två och tjänar 25 000 respektive 19 300 kronor i månaden. Ibland blir det lite mer med hjälp av OB-tillägg, jourer och liknande. Tillsammans har paret tre barn, och han har dessutom ett barn från ett tidigare förhållande.

”Det är lite svårt att få det att gå ihop. Vi blev klara med våra studier ganska sent och hade dessutom barn redan så vi låg efter konsumtionsmässigt jämfört med många kompisar. Vi hade aldrig haft en chans att spara. Det kan vi förresten inte nu heller. Vi har hela tiden legat lite efter”, säger han.

För fyra år sedan flyttade familjen till Värmland. Och flytten kostade även om det var en engångskostnad. Första året hyrde de bostad, men nu bor familjen i ett eget hus.

”Vissa saker blir billigare, andra dyrare när man bor på landet jämfört med i stan. Bilen är en stor utgift för oss. Vi har en bil. Min fru har tre mil till jobbet och i snitt kör vi säkert åtta mil per dag. Bensinkontot sticker snabbt i väg och efter huset är bilen vår största utgift. Även elen är en stor kostnadspost som det kan vara krångligt att få kontroll över. Både kostnaderna för el och bensin är ju skatt till största delen och det slår hårt mot oss och andra barnfamiljer som är beroende av bil.”

Om de skulle ha 5 000 kronor mer i månaden är det huset och sparande som skulle prioriteras.

”Hittills har vi haft tur och sluppit större reparationer på huset, men

saker kan ju gå sönder och för det behöver man ett sparande. När det blev fel på vår gamla bil var vi tvungna att reparera den för 22 000 kronor, och för att klara det var vi tvungna att ta ett extra lån.”

”Vissa saker skjuter man helt enkelt upp. Inte så att man hoppar över helt, men man väntar lite. Jag borde exempelvis gå till tandläkaren för det var några år sedan sist och i somras tappade jag ett par glasögon, så nu använder jag ett par som är 14 år gamla i stället för att köpa nya.”

Trygghet skulle vara att kunna få prioritera själv på ett annat sätt och ha kontroll över sin egen ekonomi.

”Det är helt vettlöst att en familj med så pass goda inkomster som vår inte har någon marginal.”

Det finns omkring 160 000 familjer med tre eller fler barn i Sverige. Dessa familjer betalar omkring 150 000 kronor i skatt och får över 100 000 kronor i bidrag.¹⁰

Case 3 – Brevbäraren som betalade för att jobba

Hon är i fyrtioårsåldern och har jobbat på Posten sedan 1987. Hon bor i ett litet radhus i en lantlig förort till Stockholm och jobbar som brevbärare ett par mil därifrån. Hon har pojkvän, men under en period ganska nyligen var hon singel. Hon har hund, häst och bil. Däremot har hon inte några barn.

Fram tills för några år sedan jobbade hon heltid som brevbärare, men det slutade hon med när det stod klart att det var en förlustaffär att jobba heltid, eftersom hon då tvingades åka hem på lunchen och gå ut med

hunden. Resultatet blev drygt 10 procents lägre arbetstid.

”Jag torskade mer än vad jag tjänade på att åka hem och ta ut hunden på lunchen. Det drog iväg med bil- och bensinkostnader att åka en extra gång.”

Lösningen blev kortare arbetstid. Nu arbetar hon knappt 90 procent och på så sätt kan hon åka hem runt klockan 13.00 och då klarar sig hunden. Utöver jobbet på posten som vid heltidsarbete innebär en lön på omkring 18 500 kronor per månad har hon alltid haft ett eller flera extrajobb för att få ihop tillvaron.

Hon säger själv att hennes lön är för liten för att ha råd med häst, men att hon klarar det genom att jobba extra. Hon har både haft vita och svarta jobb, om än mestadels vita. Tidigare jobbade hon på en konferensanläggning i närheten. För tillfället städar hon cirka sex timmar i veckan och dessutom ger hon ridlektioner och hjälper andra personer med deras hästar. Totalt sett jobbar hon mer än 100 procent och har gjort det under många år.

”Det är enda sättet att få ihop det”, säger hon.

Med extrainkomsterna räcker pengarna hjälpligt till häst, hund, mat, boende och bil. Hon sparar dessutom 300 kronor per månad.

”En del undrar varför jag åker och städar på söndagarna. För mig är det enkelt. Jag har inte råd att säga nej till 300 kronor.”

Hon berättar att hon haft små marginaler ända sedan hon var barn. För att kunna ha råd med ridlektioner jobbade hon i stallen. Hon känner egentligen ingen ekonomisk stress, eftersom hon lärt sig att det alltid löser sig på något sätt.

”När det närmar sig lön och pengarna är slut får man bjuda in sig på middag någonstans. Jag kan dessutom köpa ett paket korb och leva på det i fyra dagar”, säger hon.

Hon tycker helt klart att hon var mer ekonomiskt utsatt som singel. Nu kan hon alltid få lite hjälp av sin pojkvän. Det finns någon att falla tillbaka lite grann på.

”Alla mina saker hänger lite på trekvart, och om jag hade råd skulle jag byta upp en del grejer. Ja, det är det jag skulle göra om jag hade 3 000 kronor mer per månad. Först samla lite på hög och sedan byta ut en del saker”, säger hon.

En anledning till att hon, som hon säger, ligger lite efter är att hon var tvungen att ta ett lån på 15 000 kronor när hon separerade från sin före detta sambo.

”Det är en sak som jag tycker är orättvis. Varje år får jag kvars katt. Trots att jag har tre vita jobb så måste jag alltid betala tillbaks ett par tusen varje år. Det känns inte rätt när man jobbar som jag gör.”

Det finns uppåt tre miljoner ensamhushåll i Sverige. Cirka 15 procent har årsinkomster på mellan 200 000–250 000 kronor. Majoriteten har lägre inkomster än så. Vart femte ensamhushåll tjänar mer. Efter skatter och bidrag har denna grupp kvar en disponibel inkomst på 165 000 kronor. Skatterna i deklarationen uppgår till omkring 70 000 kronor. Därutöver tillkommer ytterligare tiotusentals kronor för moms och punkt-skatter för alkohol, tobak, bensin och el. Ensamhushållen är speciella på så vis att de inte har särskilt mycket bidrag jämfört med andra hushåll.

Case 4 – Det är svårt att leva på en lön

”Det går runt, men det blir snålt.” Så sammanfattar en småbarnsmamma sin familjs ekonomiska situation. Kärleken förde henne för tre år sedan från Stockholm till Dalarna där hon i dag bor med sin sambo och ettåriga son. Familjen bor på landet och trivs bra, men hon säger att det är en myt att det skulle vara så mycket billigare än att bo i en stad. Inte minst nu när bensinpriset är så högt som det är. När familjen ska storhandla är det fem mils resa i varje riktning.

Genom att dryga ut mammapengen med extrajobb så har hon fått det att gå ihop. Innan sonen föddes tjänade hon mer på sitt kommunala vikariat än sin sambo som är lärare och har en lön på 19 200 kronor per månad. Själv tjänade hon på pappret 19 000 kronor i månaden, men kunde ofta jobba mer och kom upp i nästan 24 000 kronor i genomsnitt, med jourer och genom att hoppa in mer när det behövdes.

”Det gjorde att jag har fått en hyfsad mammapeng, men det har också blivit tydligt hur mycket som försvinner i skatt och hur lite som blir kvar att leva på. Vi skulle heller aldrig ha klarat oss på bara en lön. Det är omöjligt.”

”Till hösten kommer vi att behöva ställa på vår andra bil, som vi ställde av i samband med att jag blev mammaledig. Då ska jag plugga på heltid, och vara mammaledig på deltid, och i bästa fall också skaffa ett extrajobb i någon affär.”

Hon kollade upp vad det skulle kosta att åka kommunalt till högskolan där hon ska läsa engelska, och höll på att dö när hon fick veta att ett månadskort kostade 900 kronor. Nu tänker hon försöka använda bilen

och samåka för att klara sig under den kostnaden.

Innan sonen föddes hade de en liten buffert. Med nöd och näppe skulle de ha klarat en utgift på 10 000 kronor. Kanske inte hela beloppet rakt av, men det skulle nog ha gått. I dag sparar de 500 kronor per månad för sonens räkning. Förutom att de sparar in på bilkostnader, har de också snålat med elen och eldar nu enbart med ved. Att renovera huset eller köpa någonting nytt går inte heller i dagsläget.

”Man behöver tjäna mycket när man har barn”, konstaterar hon.

Det finns omkring 330 000 småbarnsfamiljer där någon av föräldrarna varit barnledig och tagit ut föräldrapenning under året. Dessa hushåll har en genomsnittlig disponibel inkomst som uppgår till 365 000 kronor om året. För en småbarnsfamilj består en relativt stor del av disponibla inkomsten av bidrag, i genomsnitt 90 000 kronor.¹¹

DET FINNS EN ANNAN VÄG - BÄTTRE HUSHÅLLNING GER LÄGRE SKATTER

De familjer som vi har ägnat den här rapporten åt har arbete, men upplever i många fall ändå att det är svårt att få privatekonomin att gå ihop. Tandläkarbesök och glasögoninköp skjuts på framtiden, och att ha bil beskrivs av vissa som en lyx. Det gäller även personer som har inkomster som ligger en bit över genomsnittet. När månaden är slut är även pengarna det. Sparandet blir ofta lidande och många lever ur hand i mun. Det egna skydds nätet för det oförutsedda är därmed litet.

En viktig förklaring till att hushållens marginaler är små i Sverige är att vi har ett skattesystem som innebär att alla sammantaget betalar en stor del av sin inkomst i skatt. Konsekvensen blir att det är svårt att leva på sin lön. Dessutom blir det egna beslutsutrymmet mindre och beroendet av politiska beslut större. Det är det som är essensen när vi talar om högskattesamhällets glömda dimension.

Det är önskvärt att sänka skatterna rejält för att ge individer och familjer möjligheter att få ihop vardagen. En lägre skattenivå behöver emellertid inte betyda sämre offentlig service. Det finns en annan väg, som Skattebetalarnas Förening i många sammanhang visat.

Ett exempel är senaste årets granskning av kommunernas kostnader för kärnverksamheterna. Genom att låta sig inspireras av de kommuner som hushållar bäst och ta efter deras effektiviseringar skulle kommunalskatten kunna sänkas med i genomsnitt fyra kronor. Samtidigt som alla barn har ett daghem, alla elever en skola och alla gamla och handikappade omsorg och utan att några avgifter har höjts.

Den genomsnittliga lönen för hushållen med inkomster under socialbidragsnormen är 167 000 kronor. Skulle kommunalskatten minska med fyra kronor skulle det innebära att dessa hushåll skulle få behålla drygt 4 800 kronor mer under ett år. Det innebär med andra ord drygt 400 kronor mer i månaden, pengar som skulle bidra till att skapa lite större marginal och lite mindre ekonomisk stress. För hushåll med högre inkomster skulle marginalen öka ytterligare.

Hushållen påverkas givetvis av fler skatter än kommunalskatten, men sänkta inkomstskatter är essentiellt för att öka marginalerna och känslan av trygghet. Inte minst för låg- och medelinkomsttagare. Politiker måste börja väga nyttan av varje skattekrona mot vad det betyder för individen att bli av med den.

Många skattekronor skulle göra mer nytta som trygghets- och välfärdsskapare i den privata plånboken i stället för i den offentliga. Detta är ingen omöjlighet. Förutsättningen är att politikerna vänder på varenda skattekrona precis som barnfamiljerna gör med sina pengar i dag. Det vore en välkommen ambition för nästa mandatperiod – oavsett regering – att öka människors egna marginaler och därigenom skapa bättre planerings- och beslutsförutsättningar och i förlängningen också en större ekonomisk frihet.

Fotnot

- ¹⁾ 21 650 kronor motsvarar sex inkomstbasbelopp.
- ²⁾ Indelningarna baseras på gränserna mellan marginalskatten i olika inkomstnivåer.
- ³⁾ Detta är ett statiskt resonemang, eftersom en sådan åtgärd rimligen skulle resultera i dynamiska effekter som i sin tur skulle innebära att skatteintäkterna kommer att understiga 80 procent av dagens.
- ⁴⁾ Inkomstintervallen baseras på gränserna för olika marginalskatter. Beräkningarna är gjorda av SCB och Skattebetalarnas Förening.
- ⁵⁾ Andra bidrag är studiebidrag, bostadsbidrag och socialbidrag. Majoriteten av hushållen har dock inte fått dessa bidrag. Mest ovanligt är socialbidrag, som lyfts av 6,7 procent av barnfamiljerna. Däremot har de som har socialbidrag i genomsnitt fått 50 000 kronor på ett år.
- ⁶⁾ Hushållens utgifter 2003, SCB
- ⁷⁾ Försörjningsstödet täcker kostnaden för grundläggande behövligheter som mat, kläder, fritid, hygien, förbrukningsvaror och morgontidning, tv etcetera per per son. Kostnaden för hemförsäkring och el är hämtat från SCB:s data om Hushållens utgifter. Uppgifterna avser år 2003.
- ⁸⁾ Finansiella tillgångar enligt SCB:s statistik över nettoförmögenhet
- ⁹⁾ Ur Förmögenhetsstatistik 2003, SCB
- ¹⁰⁾ De skattebefriade bidragen uppgår i genomsnitt till 70 000 kronor. Därutöver får familjerna skattepliktiga bidrag uppgående till 60 000 kronor om året, efter att genomsnittlig kommunalskatt dras återstår 40 000 kronor.
- ¹¹⁾ De skattebefriade bidragen utgör 38 000 kronor. De skattepliktiga bidragen, som inkluderar föräldrapening, uppgår i genomsnitt till 75 000 kronor före skatt och 50 000 kronor efter att den genomsnittliga kommunalskatten är dragen. Samtidigt betalar samma familj 150 000 kronor i skatt.

SKATTE BETALARNA:

Skattebetalarnas förening

114 95 Stockholm

Tel: 08-613 17 00

E-mail: info@skattebetalarna.se

Besöksadress: Baldersgatan 5